

TÜRKÇE SÖZLÜKTEKİ FUTBOL TERİMLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Zeynep TÖZLUYURT*

Özet

Bu makalenin konusunu, Türkçe sözlükte bulunan spor terimlerinin futbol ile alakalı olanlarının terim yapım yolları açısından incelenmesi oluşturmaktadır. Çalışmada yabancı kökenli terimler ele alınmamıştır. Bunun yerine Türkçe kökenli sözcükler ve yabancı kökenli terimler olmasına rağmen Türkçe biçimbirimler eklenen terimler ele alınmıştır. Ele alınan terimler biçim bilimi bakımından, söz dizimsel ve köken bilimsel açıdan incelenmiştir. Biçim bilimsel incelemenin yapıldığı bölümde, terimleri oluşturan ek ve kökler incelenmiştir. Söz diziminin incelendiği bölümde ise terimler, söz öbekleri açısından incelenmiştir. Ek olarak ele alınan terimlerle ilgili örnekler verilmiştir. Köken bilimsel incelemede üzerine Türkçe biçimler eklenen yabancı kökenli sözcükler üzerinde durulmuştur. Çalışmanın amacını, Türkçede futbol terimleri oluşurken hangi dilbilgisel süreçler geçirdiğini ve Türkçede terim yapma yollarını futbol terimleri açısından incelenmesi, oluşturmaktadır.

Anahtar sözcükler: Terim Bilimi, Spor Terimleri, Futbol Terimleri, Terim Yapımı

Abstract

This article examines the terms related to football from the sports terms in the Turkish dictionary. In this study, foreign origin terms are not discussed. Instead, Turkish terms and terms with foreign origin, although the terms are added to the Turkish morphology. The terms studied are examined in terms of morphological, syntactic and etymology. In the section where morphological analysis is done, the affixes and roots that make up the terms are examined. In the section where syntax is examined, terms are examined in terms of phrases. Additional examples are given in terms of the terms discussed. In this study, foreign origin words were added to the Turkish version. The aim of this study is to examine which grammatical processes are effective in the construction of Turkish football terms and the ways of making terms in Turkish in terms of football terms.

Keywords: Terminology, Sports Terms, Football Terms, Term Formation

* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, zeyneptozluyurt0@gmail.com ORCID:0000-0003-0768-6183
Gönderim tarihi: 22/10/2019, Kabul tarihi: 19/05/2020

1. Giriş

TDK Türkçe sözlükteki anlamıyla *terim*, “Bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime, ıstılah” olarak tanımlanır. Sözlüklerimizde Arapça kökenli *ıstılah* sözcüğünün karşılıkları arasında ittifak da yer almaktadır. *İttifak* sözü de *ıstılah* da aynı anlama gelmektedir. İki sözcükte anlaşma, uzlaşma, bağlaşma ve oy birliği anlamlarını karşılamaktadır. Akalın’ın belirttiği gibi *ıstılah* sözcüğünün kökeninde *sulh* vardır. Terimler bir anlaşma, bir uzlaşmayla verilen adlar oldukları için bu isimle anılmıştır (Akalın, 2015, s.7).

Dilaçar ise daha geniş ve kapsayıcı şekilde, terim sözcüğünü tanımını şu şekilde yapmaktadır: “Pek derinlere gidilmemek şartıyla çok kolay bir sözcük, yerli ve yabancı bütün sözlüklerde hemen hemen aynı klişe: terim=bilim ve sanat kollarında kullanılan, bunların müfredatına ve disiplinine tabi bulunan ve belirli bir kavramın, nesnenin, olayın veya durumun karşılığı olan sözcük” (Dilaçar, 1957, s.207).

Her iki tanımı da daha anlaşılır biçimde açıklamak gerekirse terimler, bilim dallarının sanat ve meslek kollarının kişileri arasında kısa yoldan anlaşmayı sağlayan sözcüklerdir. Bu tarz sözcüklere *özel sözcükler* de denilebilir.

Spor terimleri ve özelinde ise futbol git gide daha geniş kitlelere yayılmıştır. Bu yayılma futbolda hızlı değişimleri meydana getirmiş ve yeni terimler yapılmasına neden olmuştur. Bilgi ve teknolojinin gelişmesiyle yeni terim arayışlarına gidilmiştir. Futbola özgü terimler gün geçtikçe bu popüleritenin sonucu olarak artmış ve önem kazanmıştır. Futbol terimleri kendine özgü söz dağarcığından oluşan ve ağırlıklı olarak futbolcuların, futbol antrenörlerinin ve futbol fanatiklerinin arasında kullanılan özel bir iletişim dilidir. Bu çalışmada Türkçe Sözlükteki (2011) kök ve gövdelerine bakılmaksızın yabancı kökenli sözcüklerin Türkçe bir ek veya sözcükle birleştirilmiş ve Türkçe olarak kabul edilmiş terimlerin, terim çalışmalarına örnek teşkil etmesi açısından ele alınacak ve terim yapma yolları açısından gruplandırılarak incelenecektir. Ayrıca bu terimleri oluşturan ek ve kök hakkında bilgi verilecek, yer yerde ele alınan sözcüklerle ilgili etimolojik bilgiler ve terim bilimi konusunda bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

2. Biçimbilgisi Bakımından Terim Yapımının İncelenmesi

2.1. Yalın Durumdaki Terimler

Yalın veya basit sözcükler herhangi bir yapım eki ile genişletilmemiş olan ve daha basit kök, ek öğelerine ayrılamayan sözcüklerdir (Korkmaz, 2017, s.117). Türkçe sözlükte tespit edebildiğimiz yalın durumdaki dört Türkçe futbol terimi bulunmaktadır. Bunlardan *alan*, *ara* ve *yan* sözcüklerinin Türkçe kökenli olduğu konusunda görüş birliği olmakla birlikte; *küme* sözcüğü hakkında farklı görüşler bulunmaktadır (bk. Nişanyan 2009).

alan: *alan* sözcüğü Eski Türkçede *alañ* dağlar arasındaki açık ve düz yer, meydan anlamındadır (Nişanyan, 2009, s.15). Futbolda ise oyunun oynandığı yer anlamına gelmektedir ve futbol sahasının belirli bir bölümü olarak kullanılmaktadır.

ara: *ara* sözcüğü Eski Türkçede *ara* ‘ayırarak’ zarfı, Eski Türkçe **adra* biçiminde kurgulanmıştır. Eski Türkçe *adır-* ‘ayırarak’ +A eki getirilerek oluşturulmuştur. (Nişanyan, 2009, s.32). Doksan dakikalık bir futbol maçı süresinde ilk kırk beş dakika sonrasında verilen dinlenme ve taktik alma süresine verilen terimdir. Devre arası da denmektedir.

yan: *yan* sözcüğü Orta Türkçede bugünkü anlamına yakın olarak *yan taraf*, *canip* anlamlarında kullanılmaktaydı. Eski Türkçede ise *yan kalça kemiği* anlamında kullanılan örnekleri görmek mümkündür (bkz. Nişanyan). Bu terim futbolda topun yan çizgilerden çıkmasına verilen addır. *Taç* yerine de kullanılır.

küme: *küme* sözcüğü üzerine farklı görüşler olmakla birlikte Türkçe Sözlükte Türkçe olarak alındığından çalışmamızın kapsamı içine girmiştir. Nişanyan ve Tietze ve Eren, Arapça *kūma* dan

gelmiş olabileceğini söylemektedir. (Tietze, 2018, s.480) Gülensoy ise Eski Türkçe ve Orta Türkçede kullanılan kü- ‘saklamak’ fiiline -me eki getirilerek oluştuğunu düşünür. Futbolda küme, futbol takımlarının oluşturdukları alt gruplara verilen terimdir.

2.2. Yapım Ekleriyle Oluşturulan Terimler

Türkçe sözcük ve terim yapımında kullanılan en sık yöntem olan eklenme, eylem veya ad kökenli sözcüklere eklenerek yeni biçimbirimlerin üretilmesini sağlamaktadır. Yapım ekiyle üretilen yeni biçimbirimin, çekim eki almış biçimbirimlerden en önemli farkıysa üretilen yeni sözcüğün farklı bir anlama gönderimde bulunmasıdır (ayrıntılar için bk. Erdem 2011).

2.2.1. Eylemlere Eklenen Yapım Ekleri

{-DAR-}

“Türk dilinin öteki kollarında olduğu gibi, Türkiye Türkçesinde de işlek olmayan birkaç örnek verebilmiş bir ettirgenlik ekidir” (Korkmaz, 2017, s.183).

aktarma: *aktarma* sözcüğü, aktar- fiiline -ma eki getirilerek oluşturulmuştur. Bu terim Tietze’ ye göre aġtar-/axtar- biçimlerinde idi. ‘Döndürmek, çevirmek’ anlamlarındadır (Tietze, 2002, s.132). Futbolda aktarma paslaşma için kullanılmaktadır. Topu kendi takımından başka bir oyuncuya aktarması anlamındadır.

{-n}

“Eylem soylu sözcüklere eklenerek ad yapan -n eki, Türkçeleştirme sırasında bu ekten faydalanılmıştır. Kökün anlamına bağlı olarak sonuç ve ürün anlamları katar” (Zülfikar, 2011, s.131).

akın: Sözcük ak- fiiline gelen ad yapım ekiyle adlaşmıştır. Futbolda karşı takıma gol atmak amacıyla topluca yapılan hücum etme olayına verilen isimdir. Hücum da denmektedir.

{-mA}

Eylemden iş, hareket adları yapan -mA ekinin, kullanımı işlektir. Bu eke, *mastar eki* de denir. Geçişli ve geçişsiz ayrımı yapmadan hemen hemen bütün fiiller, -mA ekiyle isimleştirilebilir. Bir iş veya hareketin isim olarak kullanılması gerektiğinde -mA ekinin alan bir fiil isimleşir ve durum ekleri, iyelik ekleri, çoğul eki gibi çekim eklerini alarak tıpkı bir isim olarak kullanılır (Zülfikar, 2011, s.116). Diğer bir deyişle -mA eklendiği sözcüğe “yapılan işin adı” kavramını katar.

aktarma, alan savunması, başlama vuruşu, karşılaşma, savunmalı, savunma oyuncusu, uzatma, uzatma penaltısı, uzatmaları oynamak, tekmelik

uzatma penaltısı: İngilizce *penalty* ‘her çeşit ceza, futbolda ceza atışı’ anlamlarına gelmektedir. Fransızca *pénalité* ‘hukuk dilinde ceza anlamındadır. Sözcüğün kökeni Latince *poena* ‘bir suça karşılık ödenen cereme, ceza, kan bedeli’ sözcüğüne götürülmektedir (Nişanyan, 2009, s.485). Futbolda karşılaşma bitmek üzereyken takımlardan birince kazanılan ve atılması gerekli olan ceza atışına verilen sözcüktür.

tekmelik: Osmanlı Türkçesi *tepme* ‘ayakla ve dizle vurulan darbe’ sözcüğü tekme şeklinde şimdiki Türkçede kullanılmaktadır. Futbolda tekmelik terimi bu tekmelerden korunmak amacıyla takılan dizliklere verilen addır.

{-İş / -Uş}

Türkçe, aynı biçimbilgisel görünüme sahip isteşlik eki ve ad eylem ekleri olmak üzere, iki farklı işleve sahip olan- (I)ş ve -(U)ş eki bulunmaktadır. Ele aldığımız örneklerde kullanılan -(I)ş ve -(U)ş biçimbirimleri ad eylem ekidir. Bu ek, tek ve çok heceli eylem kök ve gövdelerinden eylemin esas anlamını değiştirmeden, yapılan işin tarzını bildiren geçici kılış adları türetir. Ek, kullanım bakımından, bazı istisnalarla, isteşlik çatısı dışında Türkçedeki bütün eylemleri içine alacak genişliktedir. (Korkmaz, 2017, s.169)

çalıştırıcı, çift vuruş, endirekt atış, korner atışı, korner vuruşu, köşe atışı, köşe vuruşu, penaltı atışı, serbest vuruş, taç atışı, yan atışı

çift vuruş: Çift sözcüğü Farsça *cuft* جفت ‘eş, iki şeyin biri, çift koşulan öküz’ anlamlarına gelen sözcükten gelmektedir. Futbolda çift vuruş, “kasıtlı olmayan bir davranış dolayısıyla topun doğrudan kaleye vurulamadığı, iki vuruşlu bir ceza türü” anlamına gelmektedir. Futbolda aynı kavramı taşıyan endirekt atış terimi de vardır.

köşe atışı, köşe vuruşu: Köşe sözcüğü Farsça *gōşa* ‘dan gelmektedir. گوشه ‘bucak, zaviye’ Sözcüğün daha eski biçimi Orta Farsça *gōşak* sözcüğünden gelmektedir. Aynı anlamdadır (Nişanyan, 2009, s.347). *Köşe atışı* ve *köşe vuruşu* terimleri aynı anlamı kapsar. Hatta *serbest atış, korner, korner atışı* ve *korner vuruşu* terimleri; topu kendi kale çizgisi dışına çıkardığında karşı tarafın lehinde kale çizgisi ile yan çizgisinin kesiştiği noktadan yapılan vuruşa verilen isimlerdir.

taç atışı: İngilizce *touch* ‘dokunmak’ fiilinden dilimize ödünçleme yoluyla girmiştir. İngilizcede de aynı anlam olarak futbolda kenar çizgisi için kullanılmaktadır (Nişanyan, 2009, s.597). Futbolda taç atışı; taca çıkan topun, karşı takımın oyuncusu tarafından elle baş üstünden geçirilip arkadan öne doğru sahaya atılmasıdır. *Yan atışı* da denmektedir.

endirekt atış: *Endirekt* sözcüğü Fransızca *indirect* den ödünçleme yoluyla alınmıştır. Sözcüğün manasını aksine çeviren in- öntakısı ile direkt sıfatının birleşmesiyle oluşmuştur (Tietze, 2018, s.609). Futbol maçlarında bir takımın oyuncusuna faul yapıldığı zaman o oyuncunun takım arkadaşıyla birlikte topun arkasında durup takım arkadaşı topa dokunduktan sonra yayın yakınında ise şut atmasına, pas veya orta açmasına verilen isimdir. Futbolda bu terimi karşılayacak serbest vuruş ve çift vuruş terimleri de vardır.

{-(y)IcI / -(y)UcU }

“Her türlü eylem kök ve gövdelerine getirilerek ad ve sıfat türeten çok işlek bir ektir. Geçişli fiillere getirilmesi geçişsizlere oranla daha yaygındır. Ek, işlev bakımından çok kapsamlıdır. Fiilin gösterdiği işi “meslek, uğraşı” veya “sürekli olarak” yapanı gösteren adlar türetir” (Korkmaz, 2017, s.153-154).

top toplayıcı, savunucu, çalıştırıcı

{-(I)m/-(U)m}

Geçişli ve geçişsiz tek bazen de çift heceli fiillerden ad türeten işlek bir ektir. Bu ek ünlü ile biten fiillere yalnız -m olarak, ünsüz ile bitenlere, araya -I/-U- bağlantı ünlüsü alarak eklenir. Genellikle fiilin gösterdiği işi ada çeviren, o işle ilgili hareket adı yapan bir ektir. Eylemin gösterdiği işin adıdır. (Korkmaz, 2017, s.157)

2.2.2. Adlara Eklenen Yapım Ekleri

{+cX}

İsimden isim yapar. Ünlü ve ünsüz uyumlarına bağlı olan bu ek, getirildiği isimlere, sıfatlara genellikle bir işle uğraşma, bir işi meslek olarak yapma anlamı katar. Bu sebeple ‘meslek eki’ diye de adlandırılır. Terim türetmekte kullanılan işlek bir ektir.

yedek oyuncu, oyun kurucu, orta uç oyuncusu, markajcı, kaleci, gözlemci, akıncı, oyuncu, file bekçiliği, file bekçisi

file bekçisi, file bekçiliği: File, Fransızca *filée* ‘her çeşit ağ, ağ şeklinde torba’ den gelmektedir. Orta Latince de *filata* sözcüğü Latince *filare* ‘ipliklemek’ anlamına gelmektedir Nişanyan, 2009, s.188). Tietze ise Fransızca *filet* ten geldiğini, ince iplikten ağ anlamına geldiğini belirtmektedir (Tietze, 2018, s.38).

{+IA}

İsimden fiil yapar, çok işlek bir ektir. -IA fiil yapma eki üzerine çeşitli isim yapma ekleri getirilerek terim üretilir ve bu ek sözcük yapımında dolaylı olarak yer alır (Zülfikar, 2011, s.101)

çalımlamak, başlama vuruşu, ortalamak, top toplayıcı

-IA isimden fiil yapma eki bazen -IAş biçiminde dönüşlü çatı ekiyle kalıplaşmış olarak kullanılır

karşılaşma, karşılaşmak gözlemci

{+IIk / +IUk}

Bu addan ad yapan ekin birçok görevi vardır. Vereceğimiz örneğe ilişkin özelliği ise; bir meslekle uğraşan kimseyi gösteren adlar türetir.

kalecilik: *kale* sözcüğü Arapça *kal'a(t)* قلعة 'hisar, kale, müstahkem yer' sözcüğünden gelmektedir. Sözcüğün kökeni Orta Farsça **kalak* biçimine götürülebilir. Futbolda kalecilik, kalecinin yaptığı iş anlamındadır. Futbolda takımın on bir kişisinden biridir. Karşı takımın attığı topun kendi kalesine girmemesini sağlamakla görevlidir.

Diğer bir görevi ise bu ekin adlardan "tahsis" işlevli ve "bir şey için" anlamlı adlar türetir (Korkmaz, 2017, s.135).

ikibuçukluk, tekmelik

{+II / +IU}

Türkiye Türkçesinin her ada gelebilen ve addan ad yapan ve sıfat türeten en işlek eklerinden biridir. Ekin birbirine yakın veya birbirinden farklı bir işlev genişliği de vardır.

Adlardan veya sıfatlardan "sahip olma, üzerinde bulundurma, o özelliği taşıma, ilgili olma, yetkili olma" anlamlarında sıfatlar türetir. Bu türetmelerde +II / +IU eki vurguludur (Korkmaz, 2017, s.133-134).

savunmalı: *savunma* sözcüğü kökü *sav* biçimine götürülebilir. Eski Türkçe **saw* <**sab* şeklindedir. Eski Türkçe *sav* 'söz, kelam, mesel anlamındadır (Gülensoy, 2007, s.742). Futbolda savunmalı terimi savunma esaslı oyun düzeni için kullanılır.

Bu ek sayı adlarına eklendiğinde, eklendiği sayıya "gruplanma, bir arada olma" anlamı katar. (Korkmaz 2017: 134)

dörtlü final: Dört takımın katılımıyla oynanan final maçlarına verilen terimdir. Final sözcüğü Fransızca kökenlidir. Aynı anlamda Orta Latince *finalis* sözcüğüne götürülmektedir (Nişanyan, 2009, s.189). Dört takımla oynanan final karşılaşmalarına verilen terimdir.

3.3. Sözcük Birleştirme Yoluyla Terim Üretme

Sözcük birleştirme yoluyla terim türetme yoğun olarak kullanılan bir yöntemdir. Kelimeleri birleştirme düşüncesi Cumhuriyetten önce de olmakla beraber örnekleri 1940'lı yıllardan sonra artmaya başlamış 1970'li yıllardan sonra da hız kazanmıştır. Birleştirmede, terimler birden çok sözcüğün birleştirilmesiyle elde edilir (Özdemir, 1973, s.22). İki sözcüğün bir aradayken bir kavramı karşılaması ve o kavramın tek sözcükle ifade edilemediği durumlarda başvurulan bir yoldur. Bunun çeşitli yollarından birisi de, emir 3.tekil kipinin yer aldığı sözcüklerdir (Zülfikar, 2011, s.169).

verkaç: Sözcük, emir kipiyle çekimlenmiş iki sözcükten oluşmaktadır. Futbolda topa sahip olan oyuncunun topu yakındaki arkadaşına vererek boş alana kaçması ve topu tekrar alma eylemine verilen sözcüktür.

onsekiz: Futbolda ceza alanına verilen isimdir. Ceza alanının 18 metre olmasından dolayı bu isim verilmiştir.

ikibuçukluk: Top toplayıcılarına halk ağzından verilen mecazi terimdir. Neden böyle dendiğine dair birçok varsayım olmasına karşın çoğunluğa göre aldıkları yevmiyenin iki buçuk lira olması bu ismi almalarına neden olmuştur. Spor toto şans oyununun kuponunun kolonunun iki buçuk

lira olması ve top toplayıcılarının bunu toplaması onlara bu ismin verilmesine neden olmuştur. [https://www.trthaber.com/haber/yasam/yesil-sahalarin-minik-kahramanlari-ikibucukluklar-353784.html\(24.05.2019\)](https://www.trthaber.com/haber/yasam/yesil-sahalarin-minik-kahramanlari-ikibucukluklar-353784.html(24.05.2019)) Kaynak: AA

3. Söz Dizimsel Açıdan Terim Yapımının İncelenmesi

3.1. Ad Tamlaması Şeklinde Kurulan Terimler

Ad tamlaması; iyelik ekli bir ad unsurunun, iyeliğin işaret ettiği bir başka ad unsuruyla kurduğu sözcük grubudur. Bu sözcük grubunda iki ad unsuru aitlik, içinde bulunma, sınırlandırma, belirtme vb. anlam ilgileri çerçevesinde birbirine bağlanır. (Karahana, 2010, s.42)

3.1.1. Belirtisiz Ad Tamlaması

Türkçe dilbilgisi kitaplarında tamlayan ögenin ek almadığı; tamlanan ögenin 3.kişi iyelik eki aldığı isim tamlamaları olarak tanımlanan belirtisiz isim tamlamaları, Banguoğlu'na göre geniş ölçüde birleşik kelime yapmaya yarayan bir yapıdır (1986, s.334-336). Banguoğlu'na benzer ifadeler kullanan Gencan'a göre de belirtisiz ad tamlamaları, belirtili ad tamlamalarına göre anlam özellikleri daha geniştir (1983, s.160-162). Bu çalışmada da Türkçe sözlükte tespit edebildiğimiz futbol terimlerinin üretiminde sıklıkla belirtisiz ad tamlamalarının kullanıldığı görülmektedir.

alan savunması, ara pası, başlama vuruşu, devre arası, kale çizgisi, korner atışı, korner direği, korner vuruşu, köşe atışı, köşe vuruşu, orta uç oyuncusu, oyun sahası, penaltı alanı, penaltı atışı, penaltı noktası, penaltı sahası, santra çizgisi, santra noktası, savunma oyuncusu, sayı farkı, taç atışı, top tekniği, yan atışı, uzatma penaltısı, temdit penaltısı, ceza alanı, file bekçisi, file bekçiliği, santra yuvarlağı, ileri uç oyuncusu, hücum oyuncusu, oyun alanı, saha komiseri, duvar pası

duvar pası: Duvar sözcüğü Farsça aynı manadan *divār* sözcüğünden gelmektedir. 'Kerpiç, kil' anlamlarına gelmektedir. *Duvar pası* terimi futbolda iki futbolcunun rakibe topu kaptırmadan alan kazanmak için birbirlerine atmaları için kullanılır.

saha komiseri: Saha sözcüğü Arapça *sāha(t)* ساحة sözcüğünden gelmektedir (Nişanyan, 2009, s.539) Futbolda saha, karşılaşmanın yapıldığı zemin için kullanılır. Komiser sözcüğü ise İtalyanca *commissario* dan gelmektedir (Tietze, 2018, s.354). Futbolda *saha komiseri*, Beden Terbiyesi İl Müdürlüğü tarafından yetkilendirilen, görevi karşılaşma yapılacak alanı düzene sokmak olan yetkilidir.

santra çizgisi, santra noktası, santra yuvarlağı: Santra sözcüğü İngilizce *centre /center* dan gelmektedir. Kökeni Eski Yunanca *kéntron* κέντρον 'geometride dairenin merkezi, pergelin sabit ayağı' anlamlarına gelmektedir (Nişanyan, 2009, s.536). Futbolda santra, futbol sahasının ortasında bulunan ve başlama vuruşu veya atışının yapıldığı yerin merkez olduğu alana verilen isimdir.

ara pası, duvar pası: Pas sözcüğü İngilizce *pass* ortak kökünden gelir (Tietze, 2018, s.311).

korner atışı, korner direği, korner vuruşu: Korner sözcüğü İngilizce *corner* 'köşe' den gelmektedir. Sözcük, Eski Fransızca *cornier* 'sivri uç' e götürülmektedir. (Nişanyan, 2009, s.343)

devre arası: Devre sözcüğü Arapça *dawra(t)* دورة sözcüğünden gelmektedir. 'Bir dönüş, döngü, dönem' anlamına gelmektedir. Kökeni *dāra* دار 'döndü' sözcüğüdür. (Nişanyan, 2009, s.132)

3.1.2. Sıfat Tamlaması Şeklinde Kurulan Terimler

Sıfat tamlaması; Bir ad unsurunun bir sıfat unsuruyla nitelendiği veya belirtildiği sözcük grubudur (Karahana, 2010, s.48). Türkçe sözlükte, belirtisiz ad tamlamasına benzer şekilde sıfat tamlaması da futbol terimlerinin üretilmesinde işlek şekilde kullanılmaktadır.

çeyrek final, çift vuruş, dördü final, dürüst oyun, indirekt atış, ilk devre, ilk yarı, kırmızı kart, orta hakem, orta nokta, orta yuvarlak, sağ açık, sağ bek, sağ haf, sağ iç, sağ kanat, sarı kart, serbest vuruş, sol açık, sol bek, sol haf, sol iç, teknik direktör, teknik adam, tek pas, tek seçici, üst küme, yedek oyuncu, yan hakem, yardımcı hakem, yardımcı oyuncu, yarı final eksen oyuncu, yan yargıcı

teknik adam, teknik direktör: Teknik sözcüğü Fransızca *technique* ‘yöntem, usul, özellikle imalat yöntemi’ anlamlarına gelmektedir. Teknik sözcüğünün kökeni Eski Yunanca *téχnē téχνη* ‘marangozluk veya yapı ustalığı’ anlamlarına gelen sözcüğe dayandırılır (Nişanyan, 2009, s. 614). Futbolda teknik direktör ve teknik adam aynı terimim kullanmak için kullanılır. Futbol takımının oyuncularını kurduğu düzene göre oynatan kişidir. Oyuncularla kulüp arasında köprü görevi görür.

yedek oyuncu: Sözcük Eski Türkçe *yetgek* den gelmektedir. Eski Türkçe *yet-* fiiline ‘yedeğine almak, yedmek’ + gAk eki gelmesiyle oluşmuştur. (Clauson, 1972, s.889)

sağ bek, sol bek: Bek sözcüğü İngilizce *fullback* ‘futbolda tam veya yarım geri oyuncusu’ anlamına gelmektedir. İngilizce *back* ‘geri’ sözcüğü Almanca **bako(m)* ‘sırt, arka’ biçimine götürülmektedir (Nişanyan, 2009, s.62)

sağ haf, sol haf: Haf sözcüğü İngilizce *halfback* ‘futbolda orta oyuncusu’ anlamına gelmektedir. *Half* ‘yarım’ sözcüğü Almanca **halbaz* biçimine götürülmektedir. ‘Yan, bir şeyin iki yüzünden her biri’ anlamlarına gelmektedir. (Nişanyan, 2009, s.222) Futbolda oyuncunun konumunu bildirmek amacıyla kullanılan terimlerdir.

çeyrek final: Çeyrek sözcüğü Farsça *çār-yak* چار يك ‘dörtte bir’ sözcüğünden gelmektedir. Futbolda çeyrek final son sekiz grubun oluşturduğu aşamaya verilen terimdir.

orta hakem, yan hakem, yardımcı hakem: Hakem sözcüğü Arapça *hakam* حكم sözcüğünden gelir. Futbolda hakem, maçı tarafsız bir şekilde yöneten kişiye denir. Bulunduğu konuma göre isim almıştır. Yardımcı hakem için yan yargıcı terimi de kullanılmaktadır.

sarı kart, kırmızı kart: Kart sözcüğü Fransızca *carte* den gelmektedir. Kartlara verilen bu renk nitelermeleri futbolcunun yaptığı davranışlara göre hakemin temsilen çıkardığı ceza kartlarıdır. Sarı kartta kurallara aykırı davranışta çıkarılır fakat oyuncu karşılaşmaya devam eder, kırmızı kartta sarı karta oranla daha olumsuz bir karttır. Oyuncu karşılaşmadan çıkmak durumundadır.

eksen oyuncu: Teriminde Yunanca *ákson* sözcüğünden gelen eksen sözcüğüyle oluşturulmuştur. Futbolda *oyun kurucu* terimiyle aynı kavramı karşılar.

3.1.4. Birleşik Eylemlerle Oluşan Terimler

Ad veya eylem cinsinden bir sözcüğün bir yardımcı fiil ile bir araya gelmesiyle oluşan sözcük grubudur. Grupta iki öge vardır: ad veya fiil ögeleri ve yardımcı fiil. Ad ögesi ve yardımcı fiil eksiz bir araya gelirken fiil ögesi ile yardımcı fiillerin birleşmelerinde araya zarf-fiil ekleri getirilir. Birleşik fiillerde grubun anlamı, ad ya da ana fiilin üzerindedir. (Doğan, 2012, s.115)

kümeden düşmek, kümeye çıkmak, ligden düşmek, lige çıkmak, markaj yapmak, markaja almak, degaj yapmak, ofsayta düşmek, ofsayta kalmak oyun dışı kalmak, oyun kurmak, pas almak, pas atmak top sürmek, top yapmak, topa çıkmak, gol atmak, gol kaçırmak, gol olmak, gol yemek, topu taca atmak, şut atmak, uzatmaları oynamak, maç yapmak, maç satmak, santra yapmak, sahaya çıkmak, kırmızı kart görmek, kırmızı kart göstermek, sarı kart görmek, sarı kart göstermek.

şut atmak (veya çekmek): Ödünçleme (Borrowing) yoluyla Türkçeye geçmiştir. (Karaman 2017: 131) İngilizce *shoot* sözcüğünden Eski İngilizce *scéotan* ‘seğirtmek, fırlatma’ anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir (Nişanyan, 2009, s.595). Futbolda şut atmak topun kaleye girmesi için atılan sert vuruş için kullanılan terimdir.

maç yapmak, maç satmak: İngilizce *match* sözcüğü ödünçleme yoluyla Türkçeye geçmiştir. Eski İngilizce *Gemaecca* ‘yoldaş, eş’ den geldiği düşünülmektedir. (Nişanyan, 2009, s.377)

ligden düşmek, lige çıkmak: Fransızca *ligue* ‘ittifak, bağdaşma’ anlamlarına gelmektedir. İtalyanca *liga* ve Latince *ligare* ‘bağlamak’ sözcüğün daha eski biçimleridir. (Nişanyan, 2009, s.369)

gol atmak, gol olmak, gol kaçırmak, gol yemek: İngilizce *goal* den ödünçleme yoluyla alınmıştır. Futbolda belli kurullarla karşı takımın kalesine sokmak anlamına gelmektedir.

markaj yapmak, markaja almak: Fransızca *marquer* ‘işaretlemek, mim koymak’ anlamlarına gelmektedir. Sözcüğün kökeni Almanca kurgulanmış **markjan* biçimine götürülmektedir.

degaj yapmak: Fransızca *dégagement* ‘rehin çözmeye, bağlı bir şeyi kurtarma, salma’ anlamlarına gelen sözcükten dilimize ödünçleme yoluyla futbol literatürüne girmiştir.

ofsayta düşmek, ofsayta kalmak: İngilizce *off-side* sözcüğünden dilimize geçmiştir. *Off* ‘ayrı, dışarı’ edatı ile *side* ‘taraf’ sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuştur. (Nişanyan, 2009, s.455)

oyun dışı kalmak, oyun kurmak: *Oyun* sözcüğünün yapısı ve kökeni açık değildir. Ancak Eski Türkçe *oz-* ‘yarışmak’ fiiline götürülür. (Nişanyan, 2009, s.464) Futbolda *oyun* sözcüğü, futbol maçında kurgulanan sisteme denir. *Oyun kurmak* terimi teknik direktörün belirli taktikleri kurgulamasına denmektedir. *Oyun dışı kalmak* terimi ise futbolcunun maç esnasında alınan ceza ya da sakatlanma gibi sebeplerle oyundan çıkmasına verilen terimdir.

3.2. Cümle Şeklinde Olan Terimler

Cümle “Aralarında birtakım ilişkiler bulunan, bazı kurallara göre bir araya gelen ve belli bir anlamı olan sözcük dizimi” (Koç, 1992, s.262) şeklinde tanımlanır. Bir düşünce, bir hareketi, bir yargıyı anlatan söz dizimsel yapıdır. Futbolda ‘*top yuvarlaktır*’ terimi isim cümlesi şeklinde kurulmuştur.

top yuvarlaktır: *Top* sözcüğü *tolp* sözcüğünden gelmektedir. Eski Türkçe *tol-* ‘dolmak’ +*lp* getirilerek kurulmuştur. (Nişanyan, 2009, s.630). Türkçe kökenli bu sözcük futbolun ana malzemesidir. Terim futbolda son dakikaya kadar her şeyin değişebilir olmasını anlatmaktadır. *Top* yerine kullanılan *meşin* sözcüğü ile de kullanılır. ‘Maç doksan dakikadır’ da aynı anlamı karşılar. Her an her şey değişebilir anlamlarında deyimsel terimlerdir.

Sonuç

Bu çalışmada Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğünde yer alan spor terimlerinin futbol ile ilgili olanları toparlanmış, sadece Türkçe ve Türkçeleşmiş sözcüklerin yapısı ve kökeni bakımından incelenmiştir. Türkçe kökenli sözlükler, yabancı kökenli sözcüklere gelen Türkçe ekler veya sözcükler dolayısıyla Türkçeleşmiş terimlerinde yapıları incelenip kökenleri verilmiştir. Sadece salt yabancı kökenli *bonservis*, *libero*, *röveşata* gibi terimler çalışma alanımıza girmemiştir.

Çalışmada ulaşılan sonuçlar ise şu şekilde sayılabilir; Yabancı ve Türkçe terimlerin çoğu birlikte aynı anlamı karşılamaktadır. Bu terimlerin birliği açısından doğru değildir. Burada İzberak; “Bir terim oluşturulduğunda kullanılagelen eşanlamlıları kullanım dışı bırakılır” demektedir (İzberak, 1949, s.31). Böylece terimler tekadılık prensibine uygun hale gelir. Bir terimin tutarlı olabilmesi için eşanlamlıları olmaması gerekmektedir (Karaman, 2017, s.50). Futbolda teknik adam-teknik direktör, alan-saha, ceza alanı-penaltı alanı-ceza sahası-penaltı sahası-onsekiz, yardımcı hakem-yan hakem- yan yargıç, çift vuruş-endirekt atış vb. terimleri aynı anlamı karşılayacak niteliktedir ve kullanım sıklıkları çok yakındır.

Futbol terimlerinin çoğu *internationalization* “uluslararasılaştırma” yöntemiyle oluşturulan terimlerdir. Bu yöntemle uluslararası düzeyde bilim camiasına mal olmuş terimler diller arası saydamlık sağlamıştır (Karaman, 2017, s.48) Futbolda penaltı, ofsayt, frikik, şut gibi terimler çoğu dilde kullanılmaktadır.

Sporun bütün dallarında olduğu gibi futbol da dinamik bir eylem olduğu için terimlerde eylemler ön plana çıkmaktadır. Birleşik eylemlerle kurulan terimlerin fazlalığından bu kaniya varmaktayız. Tek başına yalın durumdaki terimlerin çoğunluğu yabancı kökenlidir. Sadece yalın durumda bulunan sözcüklerden Türkçe olan dört adet -ki bunlardan birisi tartışmalı- terim vardır. Futbolun uluslararası olması bunun doğal bir sonucudur. Köken olarak Fransızca, İngilizce, İtalyanca ve Arapça kökenli terimler vardır.

Kaynakça

- Akalın, Ş. H. vd. (2012). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akalın, Ş. H. vd. (2015). *Yayıncılık ve Medya Sözlüğü*. Ankara: Mattek Yayıncılık.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Prethirteenth-century Turkish*, Oxford:Oxford University Press.
- Dilaçar, A. (1957). “Terim Nedir” *Türk Dili* IV. C.64. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğan, E, M Ö, (2012). *Türkçe Cümle Bilgisi- Açık Öğretim*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Erdem, M. (2011). “Türkçede Çekim ve Yapım Eklerinin Özellikleri ve Sınırları”, *Bilig*. (58): 71-90.

- Gencan, T. N. (1983). *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İzbırak, R. (1949). *Coğrafya Terimleri Üzerine Bazı Düşünceler*, Ankara: Doğu Matbaası.
- Karahan, L. (2010). *Türkçe Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ yayınları.
- Karaman, B. İ. (2017). *Terimbilimi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Koç, N. (1992). *Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nişanan, S. (2009). *Sözlerin Soyacağı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*, İstanbul: Everest Yayınları.
- Özçelik, S. M. E. (2005). *Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*. Diyarbakır.
- Özdemir, E. (1973). *Terim Hazırlama Kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tietze, A. (2018). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati* (6 cilt). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Zülfikar, H. (2011). *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

E- Kaynaklar

<https://www.trthaber.com/haber/yasam/yesil-sahalarin-minik-kahramanlari-ikibucukluklar-353784.html> (24.05.2019) tarihinde erişildi Kaynak: AA